
CREAȚIUNEA ROMÂNEASCĂ

FORMELE DE VIAȚĂ

Barbarii n-au distrus și n-au gonit pe „romanii“ balcanici, acum formați în veacul al III-lea măcar, ca și galo-romanii cu o figură bine determinată din Apus. *Ei i-au fărâmițat și sărăcit: atîta. N-au ocupat cu intenție provinciile, ci au ucis pentru mult timp drumurile, cu toate urmările ce puteau pleca de acolo.*

Numele și rosturile vechi rămîn de-a lungul Dunării mijlocii și de jos.

Aquincum devine *Acinco* în secolul al III-lea, într-un timp cînd inscripții în onoarea lui Maximian se găsesc în Panonia.

Dioclițian și Maximian, biruind pe barbari și restabilind pacea, întăriseră transmarisca și refăcuseră șosele dobrogene. Se trimesese un duce al limesului. Tomi-și adăugia *porta praesidaria*, a străjilor.

Itinerariul lui Antonin, de fapt sub Dioclețian, prezintă o viață dunăreană neschimbată. Astfel Sucidava și toată seria orașelor de pe malul drept, a celor din Scitia Minoră.

Notitia dignitatum arată trupe și la Talomoniu și la Platypegia, tot sub ordinul ducelui „hotarului scitic“, *dux limitis Scythiae*. Ele sînt compuse însă în mare parte din coloni. Itinerariul lui Antonin adauge, după Salsovia, Salmorude (Halmyris), Valla Domitiana, trecînd apoi la Istria.

La Halmyris („Salmorus“), „unde va aproape și de Dunăre și de Razelm“, e exilat Eunomiu de Cizic. După același Philostorgius, orașul a fost luat de barbari numai la 284-5 sau 385—6. La Constanța s-a aflat piatra greacă a lui Ioan, fiul lui Phokes ἀπὸ Κωνσταντιανῶς „din Constantiana“ cu soția lui, Constanța, Κωνσταντζα, și fiica Romana. Ultima probă de grijă a drumurilor dobrogene e cam tot de atunci: între 383 și 392.

O *classis istrica* la Mursa păzește râul în sus, o alta trebuie să fi apărât malurile dacice. La Noviodunum e lagărul legiunii I Iovia și la Troesmis al legiunii II Herculia.

Numai ici și colo pădurea năvălește în locurile pustiite: Deliormanul-Teleorman, Deliormanul microscitic, Ceatalormanul, și pe locul cetății Ulmetum.

Numele de trac se mai păstrează în oaste, ca și cel de bess. Astfel o *cohors prima Thracum, civium Romanorum*, o *cohors III Thracum equitata* a V-a, alături de Iturei, servind în Orient, apoi o *cohors prima miliaria Thracum Adtier[n]a*, o *cohors prima Thracum Asabaia*. Dar e vorba de o populație rurală din care se ridică apărătorii și cîrmuitorii imperiului.

În această a doua jumătate a secolului al IV-lea Peninsula Balcanică e, de altfel, plină de oameni. De aici se iau soldați pentru luptele din Apus, unul, din *numeri moesiaci*, biet ostaș dunărean mergînd să moară la Bordeaux, într-o vreme cînd erau pe acolo dalmați și panonieni de cari era legat ca origine și Sf. Martin.

Alături, o nouă sinteză se face cu barbarii prin acest secol al IV-lea. De acolo vine, la Tomi, inscripția lui Torpilla, evident un got. Găsim un „Alata, fiul lui Tzeiuk“ (cf. Gu-iuc Mongolul). Așa și o „Maru, fata lui Ioan negustorul Sfîntului Ioan“ (*sic.*)

Dar și caracterul popular al vieții din sud-estul roman, și din Balcani, se păstrează. O inscripție latină de la Marcianopol arată că paza e incredințată și lui „dominus mundi“, dar și „virtuții oamenilor“. Latinismul rural invadează chiar orașul.

Căci de la Dioclețian înainte toate vechile osebiiri dispar. Satul se impune ca formă generală: *oppidum*, orașul, e numai un sat mai mare și întărit.

Era deci o întoarcere la satul de unde se plecaseră. Așa s-a întîmplat cu însăși Roma, ajunsă la „tîrgul boiler“ în locul Forului ilustru, și unele urme din această întoarcere la originile țărănești dăinuiau încă acum cîteva decenii. În luptă cu mîndra civilizație romană, sprijinită pe atîta putere militară și pe un sistem de organizare de o așa de măiastră

complicație, satul tracic biruise de la un capăt la altul. Orașele din adâncul balcanic se întorceau, ca și cele din Noric, din Panonia desigur, care de aceea poate da pe acel Sfânt Martin, apcstol al țeranilor, la autocrmii aproape rurale și, prin suburbiile lor rămase afară sau prelinse mai departe, vin sau revin la tipul rural.

Căderea în situația modestă de sat e și cauza de căpetenie pentru care încetează materialul de inscripții, dispariție din care s-au tras atâtea concluzii false.

E posibil ca țeranii, cu cari, în secolul al VI-lea, Vitalian va putea să încerce o răscoală care era cât pe-aici să creeze un împărat, să fi încercat și în aceste părți, poate și în ale Daciei, o mișcare asemenea cu aceea a bagauzilor din Galia, a bucolilor din Egipt. Nu o dată o parte dintre dinșii au trebuit să fie, — ca țerani ardeleni pe vremea năvălirii tatarilor, — călăuzi și ajutători ai barbarilor năvălirii.

Istoricul bisericesc Sozomen pomeniște, pe vremea apariției hunilor, pe lângă goți și pe „tracii de lângă Istru“, *deci o altă populație, care nu poate fi decât elementul romanic.*

Și oare se poate presupune, că în veacurile al IV-lea și al V-lea nu erau raporturi între țărmul pontic, întărit de Lici-niu, de Constanțiu, de Valens, cu fortificațiile noi de la Salsovia, Tropaeum și Tomi, și malul stîng? Dar hrana cu grîu continuă să vie de acolo. Și apoi, interiorul balcanic fiind plin de grupe grecești, elementul latin, manifest, cum vom vedea, și în numele episcopilor tomitani, arată persistența formațiunii romanice pe ambele maluri dunărene.

Așa, vechiul Halmyros, cîntat odinioară de Ovidiu și pe care l-am regăsit în forma nouă, pomenit, ca loc de martiriu, în Viața Sf. Epictet și Astron, e acum un simplu sat: îi vedem pe locuitori luînd apă de la Dunăre.

„LEGEA“ ROMĂNEASCĂ

Una din manifestațiile acestei puternice vieți populare, putînd să existe fără a atrage atenția și a fi pomenită în izvoarele scrise, documente și povestiri, e fără